

جزء بیست و چهارم

خوبی در جواب بدی دیگران

﴿ادْفَع بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ
وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾

سوره فصلت، آیه ۳۴

جواب بدی را با خوبی بده، آن‌هم با بهترین روش.
اگر این‌طور کنی، آن کسی که بین تو و او دشمنی
بوده است، یک‌دفعه مثل دوستی صمیمی می‌شود!

سُورَةُ فَصَّلَاتٍ

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
 الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ
 الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ مَنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ
 فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نَزَّلًا مِّنْ عَفْوَ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ
 قَوْلًا مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ
 الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ
 بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ
 وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِيهَا
 إِلَّا ذُو حِظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّمَا نَزَعْنَاكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ
 فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
 اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ
 وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ
 إِلَيْهِ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ
 رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾

تلاوت آیه

مدرسه حفظ

بیانی از آیه شریفه

جامعه جهادی نیاز فراوانی به استحکام روابط و تقویت دوستی‌ها با دیگران دارد و لازم است در چنین جامعه‌ای که در مقابل خود دشمنان فراوانی دارد، از هرگونه رفتاری که باعث افزایش فاصله میان افراد می‌شود بپرهیزیم.

از سوی دیگر، در هر جامعه‌ای افرادی هستند که مبتلا به ردایل اخلاقی‌اند و با دیگران رفتارهای ناشایستی دارند، و نحوه برخورد با آنان می‌تواند باعث تشدید رفتار زشت و در نتیجه افزایش فاصله شود و چنانچه در برخورد با این دسته از اشخاص مقابله به مثل صورت گیرد و رفتاری مانند رفتار آنان از طرف مقابل سر بزند، نه تنها موجب بازدارندگی نمی‌شود، بلکه چه بسا رفتار نادرست شخص بدکار استمرار یابد.

قرآن کریم در آیه ۳۴ سوره فصلت، به راهبرد جدیدی در قبال چنین اشخاصی اشاره می‌کند و آن راهبرد «دفع بدی با خوبی» است. بر اساس این آیه، چنانچه در مقام برطرف کردن رفتار زشت، از راه بهتری اقدام شود، نتیجه بهتری حاصل می‌آید. راه بهتر گاهی عفو و بخشش و گاهی احسان است. هنگامی که شخص خطاکار ببیند که طرف مقابل نه تنها بدی را با بدی پاسخ نمی‌دهد، بلکه با خوبی و نیکی به مقابله برمی‌خیزد، طوفانی در وجودش بر پا می‌شود، شرمنده می‌شود، احساس حقارت می‌کند و برای طرف مقابل عظمت قائل می‌شود. اینجاست که کینه‌ها و عداوت‌ها از درون جان برمی‌خیزد و جای آن را محبت و صمیمیت می‌گیرد.

ناگفته پیداست که همیشه اقلیتی هستند که تا زیر ضربات خردکننده مجازات قرار نگیرند، دست از اعمال زشت خود برنمی‌دارند؛ ولی نباید فراموش کرد که این دسته همیشه در اقلیت‌اند، و نباید قانون را بر اساس رفتار اقلیت تدوین کرد. پیغمبر گرامی اسلام ﷺ نیز هنگام فتح مکه که دشمنان و دوستان انتظار انتقام جویی شدید مسلمانان را داشتند، همه را مشمول عفو خود قرار دادند و فرمودند: امروز روز رحمت است. همین رفتار باعث شد که مکیان مسلمان شوند و فوج فوج آیین اسلام را با جان و دل بپذیرند.

در آینه آیات کریمه قرآن

- «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ»^۱.
- «فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ»^۲.
- «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ»^۳.
- «وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا»^۴.
- «وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي

۱. سوره مبارکه مؤمنون، آیه ۹۶: «بدی را با بهترین شیوه دفع کن. ما به آنچه [مشرکان به ناحق ما را به آن] وصف می‌کنند، داناتریم.»
۲. سوره مبارکه زخرف، آیه ۸۹: «(بنابراین، از آنان روی بگردان و سلام جدایی [را به آنان] بگو. پس، به زودی [سرانجام شقاوت بار خود و نتیجه کفر و عنادشان را] خواهند دانست.»
۳. سوره مبارکه اعراف، آیه ۱۹۹: «عفو و گذشت را پیشه کن و به کار پسندیده فرمان ده و از نادانان روی بگردان.»
۴. سوره مبارکه مزمل، آیه ۱۰: «(و برگفتار [و آزار] مشرکان شکبیا باش و از آنان به شیوه‌ای پسندیده دوری کن.»

- **﴿أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾**^۱.
﴿أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾^۲.

در آینه روایات معصومان علیهم السلام

- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله: **﴿وَقَدْ الْعَلَاءُ بِنُ الْحَضْرَمِيِّ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي أَهْلَ بَيْتٍ أَحْسَنُ إِلَيْهِمْ فَيَسِيئُونَ وَأَصْلُهُمْ فَيَقْطَعُونَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ﴾**^۳.
- امام علی علیه السلام: **﴿صَافِحُ عَدُوِّكَ وَإِنْ كَرِهَ فَإِنَّهُ مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ عِبَادَةَ يَقُولُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ الْآتِيَتِينَ﴾**^۴.

۱. سوره مبارکه عنکبوت، آیه ۴۶: «(و با اهل کتاب جز با نیکوترین شیوه مجادله و گفت و گو مکنید، مگر با کسانی از آنان که [در مجادله با شما] ظالمانه به میدان آیند، و بگویند به آنچه به سوی ما و به سوی شما نازل شده است ایمان داریم و معبود ما و معبود شما یکی است و ما تسلیم [فرمان ها و احکام] او هستیم.»)
۲. سوره مبارکه قصص، آیه ۵۴: «(اینان را به دلیل صبری که [بر ایمان و عمل به قرآن] کردند و بدی [مردم] را با نیکی و خوبی خود دفع می کنند و از آنچه به آنان روزی کرده ایم انفاق می کنند، دو بار پاداششان می دهند.»)
۳. ابن بابویه قمی، الامالی، ص ۶۱۹: «(علاء بن حضرمی بر پیغمبر صلی الله علیه و آله وارد شد و عرض کرد یا رسول الله صلی الله علیه و آله من خاندانی دارم که به آنها احسان می کنم و در عوض آنها به من بد می کنند. با آنها صلح می کنم، ولی آنها از من می برند. رسول خدا صلی الله علیه و آله در جواب این آیه را تلاوت فرمودند: " [بدی را] با بهترین شیوه دفع کن؛ [با این برخورد متین و نیک] ناگاه کسی که میان تو و او دشمنی است [چنان شود] که گویی دوستی نزدیک و صمیمی است. ")
۴. همو، الخصال، ج ۲، ص ۶۳۳: «(حتی با دشمنت مصافحه کن؛ گرچه او نخواهد؛ زیرا مصافحه از کارهایی است که خدا بندگان را به آن دستور داده است و می فرماید: [بدی را] با بهترین شیوه دفع کن.»)

▪ بعد از بیان دعوت به سوی خداوند و اوصاف داعیان الی الله، روش دعوت را شرح داده، می‌گوید: «نیکی و بدی یکسان نیست»؛ ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾. در حالی که مخالفان حق سلاحی جز بدگویی و افترا و سخریه و استهزا و انواع فشارها و ستم‌ها ندارند، باید سلاح شما پاکی و تقوا و سخن حق و نرمش و محبت باشد. آری؛ مکتب ضلالت جز چنان ابزاری را نمی‌پسندد؛ مکتب حق تنها از چنین وسایلی بهره‌گیری می‌کند.

آنچه را قرآن در این آیه بیان کرده و در آیه ۹۶ سوره مؤمنون نیز به شکل دیگری آمده، «اذْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ»، از مهم‌ترین و ظریف‌ترین و پربارترین روش‌های تبلیغ مخصوصاً در برابر دشمنان نادان و لجوج است، و آخرین تحقیقات روان‌شناسان نیز به آن منتهی شده است؛ زیرا هرکس بدی کند انتظار مقابله به مثل را دارد، مخصوصاً افراد بد؛ چون خودشان از این قماش‌اند و گاه یک بدی را چند برابر پاسخ می‌گویند. هنگامی که ببینند که طرف مقابل نه تنها بدی را به بدی پاسخ نمی‌دهد، بلکه با خوبی و نیکی به مقابله برمی‌خیزد، اینجاست که طوفانی در وجودشان برپا می‌شود، وجدانشان تحت فشار شدیدی قرار می‌گیرد و بیدار می‌گردد، انقلابی در درون جانشان صورت می‌گیرد، شرمنده می‌شوند، احساس حقارت می‌کنند، و برای طرف مقابل عظمت قائل می‌شوند. اینجاست که کینه‌ها و عداوت‌ها با طوفانی از درون جان برخاسته و جای آن را محبت و صمیمیت می‌گیرد.

بدیهی است این یک قانون غالبی است نه دائمی؛ زیرا همیشه اقلیتی هستند که از این روش سوءاستفاده می‌کنند و تازیر ضربات خردکننده شلاق مجازات قرار نگیرند، آدم نمی‌شوند و دست از اعمال زشت خود بر نمی‌دارند.

البته حساب این گروه جداست، و باید در برابر آنها از شدت عمل استفاده کرد، ولی نباید فراموش کرد که این دسته همیشه در اقلیت هستند. قانونی که حاکم بر اکثریت است همان قانون «دفع سیئه با حسنه» است.

ملاحظه می‌کنیم که پیغمبر گرامی اسلام ﷺ و پیشوایان معصوم علیهم السلام همیشه از این روش عالی قرآنی بهره می‌گرفتند. فی‌المثل، به هنگام فتح مکه که نه تنها دشمنان، بلکه دوستان انتظار انتقام جویی شدید مسلمین و به راه انداختن حمام خون در آن سرزمین کفر و شرک و نفاق و کانون دشمنان سنگ‌دل و بی‌رحم داشتند و حتی بعضی از پرچم‌داران سپاه اسلام در آن روز رو به سوی ابوسفیان کرده و شعار الیوم یوم الملحمة، الیوم تسبی الحرمة، الیوم اذل الله قریشا؛ «امروز روز انتقام، روز از بین رفتن احترام نفوس و اموال دشمنان، و روز ذلت و خواری قریش است» سر دادند، پیغمبر گرامی اسلام ﷺ با جمله اذهبوا فانتم الطلقاء؛ «بروید و همه آزادید» همه را مشمول عفو خود قرار داد، رو به سوی ابوسفیان فرمود و شعار انتقام جویانه را به این شعار محبت‌آمیز تبدیل فرمود: الیوم یوم المرحمة الیوم اعز الله قریشا؛ «امروز روز رحمت است، امروز روز عزت قریش است.»^۱ همین عمل چنان طوفانی در سرزمین دل‌های مکیان مشرک بر پا کرد که به گفته قرآن «يَذْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا»، فوج فوج مسلمان شدند و آیین اسلام را با جان و دل پذیرا گشتند.

ولی با تمام این احوال، به طوری که در تواریخ اسلام آمده است، پیامبر ﷺ چند نفر را نام برد و از عفو عمومی مستثنا کرد؛ چراکه افرادی خطرناک و غیرقابل بخشش بودند، اما بقیه را، جز این چند نفر، مشمول عفو عمومی ساخت، و در ضمن این جمله پرمعنی را بیان کرد: «من درباره شما همان می‌گویم که یوسف عليه السلام درباره برادران خود که بر او ستم کرده

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۱، ص ۱۰۹.

بودند گفت: «لَا تُثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ»: «امروز

ملامتی بر شما نیست. خدا شما را ببخشد که او ارحم الراحمین است.»^۱

▪ «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» این جمله استینافی و سخنی نو است که

توهمی را که ممکن است کسی بکند دفع می نماید؛ گویا وقتی شنونده جمله لا تُثْرِبُ... را می شنود، می پرسد: چه باید کرد؟ در جواب می فرماید:

«بدی را به بهترین راهش دفع کن»؛ و معنای آن این است که بدی را با

خصلتی که مقابل آن است دفع نما. مثلاً باطل آنان را با حقی که نزد توست

دفع کن، نه به باطلی دیگر، و جهل آنان را با حلم و بدی هایشان را با عفو،

و همچنین، هر بدی دیگرشان را با خوبی مناسب آن دفع کند.

«فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ». این قسمت از آیه مورد بحث،

اثر دفع به احسن و نتیجه آن را بیان می کند؛ و مراد این است که وقتی

تو همه بدی ها و باطل ها را به بهترین وجه دفع کردی، ناگهان خواهی

دید همان دشمنت آن چنان دوست می شود که گویی علاوه بر دوستی،

شفقت هم دارد. بعضی^۲ گفته اند: تعبیر به «الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ» بلیغ تر

از آن است که بفرماید: «عدوک: دشمنت» و به همین جهت با اینکه دومی

مختصرتر بود، تعبیر اولی را آورد.

آن گاه خدای سبحان دفع به احسن را تعظیم و مدح کرده به بهترین

نقطه و بلیغ ترین مدح و فرموده: «وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا

دُورًا عَظِيمًا»؛ یعنی کسی این سفارش را نمی پذیرد، مگر تنها آنهایی که

دارای صفت صبرند، و آنهایی که بهره ای عظیم از کمال انسانیت و خصال

نیک دارند.^۳

▪ در برابر کسانی که مردم را به خدا دعوت می کنند افراد بی تفاوت

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۰، ص ۲۷۹-۲۸۳.

۲. آلوسی، روح المعانی، ج ۲۴، ص ۱۲۳.

۳. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۷، ص ۵۹۴-۵۹۵.

و نااهل و بدرفتاری پیدا می‌شوند که اگر مبلغ دین با اخلاق خوش و سعه صدر با آنان برخورد نکنند، توفیقی حاصل نمی‌شود. این آیه سفارش می‌کند که بدی‌ها را با خوبی پاسخ بده و اهل انتقام نباش؛ همان‌گونه که در دعای مکارم الاخلاق، امام زین العابدین علیه السلام از خداوند می‌خواهد که به او توفیق دهد که در برابر غیبت مردم از او، نیکی مردم را بگوید و از بدی آنان بگذرد و هرکس با او قطع رابطه کرد با او معاشرت کند. بارها در سیره پیامبر اکرم و اهل بیت معصوم آن حضرت علیهم السلام نمونه‌هایی از این برخوردها را می‌خوانیم که سرسخت‌ترین مخالفان را به طرفدار آنان تبدیل کرده است.

مردم چند دسته‌اند: کسی که دوست خود را حفظ می‌کند؛ کسی که دوست خود را نسبت به خود بی‌تفاوت می‌کند؛ کسی که دوست خود را به دشمن تبدیل می‌کند؛ کسی که دشمن را به دوست تبدیل می‌کند.^۱

■ روش برخورد با مخالفان

مخالفان به چند دسته تقسیم می‌شوند که باید با هر کدام به نحوی عمل کرد:

گاهی افرادی به خاطر جهل و نادانی در برابر حق قرار می‌گیرند و دشمنی می‌کنند که این آیه دستور محبت و برخورد احسن می‌دهد. در آیات دیگر نیز در این باره آمده است:

و هنگامی که نادانان ایشان را [به سخنی ناروا] مخاطب سازند، سخنی مسالمت‌آمیز یا سلام گویند: **﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾**؛^۲

و چون بر بیهوده و ناپسند بگذرند، با بزرگواری بگذرند: **﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾**.^۳

۱. قرائتی، تفسیر نور، ج ۸، ص ۳۳۹.

۲. سوره مبارکه فرقان، آیه ۶۳.

۳. سوره مبارکه فرقان، آیه ۷۲.

گاهی مخالفت افراد بر اساس شک و تردید است که باید با آنان از طریق استدلال و برطرف کردن شبهات برخورد کرد:

شک در مورد خداوند: **﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾**؛^۱

شک و تردید در مورد قیامت و رستاخیز: **﴿إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ﴾**؛^۲
تردید در مورد نزول وحی و کتب آسمانی بر پیامبر ﷺ: **﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا﴾**.^۳

گاهی مخالفت بر اساس حسادت است که باید با اغماض برخورد کرد. برادران یوسف عليه السلام اعتراف به حسادت و خطای خود کردند که با وعده آمرزش حضرت یوسف عليه السلام روبه‌رو شدند: **﴿إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ... لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾**؛^۴

هابیل در مقابل حسادت برادرش قابیل گفت: اگر تو قصد کشتن من را داری، من [هرگز] دست به چنین کاری نمی‌زنم: **﴿لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ﴾**.^۵

گاهی مخالفت به خاطر حفظ موقعیت و رفاه و کامیابی‌های مادی است. در این موارد اتمام حجت کافی است و آیات **﴿ذَرْنُمْ﴾**^۶ (آنان را به حال خود واگذار) و **﴿فَاعْرِضْ عَنْهُمْ﴾**^۷ (از آنان روی گردان و دوری کن) مطرح است. گاهی مخالفت در قالب کارشکنی و هجو و تضعیف ایمان مردم است که برخورد با این گروه را آیات ذیل در قالب برخورد شدید با آنان و قطع

۱. سوره مبارکه ابراهیم، آیه ۱۰.

۲. سوره مبارکه حج، آیه ۵.

۳. سوره مبارکه بقره، آیه ۲۳.

۴. سوره مبارکه یوسف، آیه ۹۱-۹۲.

۵. سوره مبارکه مائده، آیه ۲۸.

۶. سوره مبارکه انعام، آیه ۹۱؛ سوره مبارکه حجر، آیه ۳.

۷. سوره مبارکه مائده، آیه ۴۲؛ سوره مبارکه نساء، آیه ۶۳ و ۸۱.

رابطه و دستگیری و گاهی اعدام مشخص می‌کند:

﴿وَأَغْلَظْ عَلَيْهِمْ﴾؛^۱ با سختی و شدت با کفار برخورد کن؛

﴿إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَعَدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي

حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾؛^۲ و چون بشنوید که به آیات خدا کفر می‌ورزند و آنان را به

مسخره می‌گیرند، نباید با آنان بنشینید تا به گفتاری دیگر پردازند؛

﴿لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ﴾؛^۳ یهود و نصارا را دوست و سرپرست

خود نسازید؛

﴿أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَفْتِيلًا﴾؛^۴ کفار را بگیرید و به شدت به قتل رسانید.

گاهی دشمنی آنان با دست بردن به اسلحه و مبارزه مسلحانه است

که قرآن می‌فرماید: ﴿فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ﴾؛^۵ همان‌گونه آنان

بر شما تعدی کردند، باید با آنان مقابله به مثل کنید.^۶

■ داشتن روحیه بردباری و صبر در تعاملات اجتماعی

یکی از چیزهایی که ما در تعامل اجتماعی احتیاج داریم روحیه بردباری

است؛ حلم. اینکه در اسلام و در اخلاق اسلامی این قدر حلم ذکر شده،

به این خاطر است. نبود بردباری بسیاری از مشکلات را در سطوح پایین و

سطوح فردی و سطوح اجتماعی به وجود می‌آورد. اگر گروه‌های سیاسی

ما هم حلیمانه با هم برخورد کنند، کار بهتر خواهد شد. دسته‌جات مختلف

طرف‌دار این و طرف‌دار آن، اگر با حلم با هم برخورد کنند، خیلی اوضاع

۱. سوره مبارکه توبه، آیه ۷۳.

۲. سوره مبارکه نساء، آیه ۱۴۰.

۳. سوره مبارکه مائده، آیه ۵۱.

۴. سوره مبارکه احزاب، آیه ۶۱.

۵. سوره مبارکه بقره، آیه ۱۹۴.

۶. قرائتی، تفسیر نور، ج ۸، ص ۳۴۰-۳۴۱.

بهتر خواهد شد. با حلم برخورد کردن به معنای اغماض کردن از بدی‌ها و زشتی‌ها نیست؛ به معنای بی‌اعتنایی کردن به اصالت‌ها و ارزش‌های مورد اعتقادمان نیست؛ نوع برخورد مورد نظر است: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ». مجادله با دیگری هم که بر سر یک اعتقاد است، بر سر یک مسئله مهم اتفاق می‌افتد، آن هم «بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» باشد.^۱

در آینه شعر و حکایت

از محبت خارها گل می‌شود از محبت سرکه‌ها مُل می‌شود

یک بار خطاهایی را که از سمت ما انجام شده یا کوتاهی‌هایی را که در رابطه با خداوند داشته‌ایم لیست کنیم. در سمت دیگر، الطافی را که خدا در حق ما انجام داده است بنویسیم. با مقایسه این دو، متوجه خواهیم شد که همیشه جواب خدا در قبال کوتاهی‌ها و خطاهای ما لطف و مهربانی بوده است. سعی کنیم همین کار را در مواجهه با دیگران انجام دهیم؛ مخصوصاً کسانی که در حق ما کوتاهی کرده‌اند یا از سمت آنها بدی‌ای به ما رسیده است.

۱. بیانات امام خامنه‌ای در دیدار معلمان و اساتید دانشگاه‌های خراسان شمالی،

بلوغ اجتماعی لازمه فهم معارف کلیدی آیات قرآن

وقتی جامعه درک درستی از خودش دارد، به یک معنا به بلوغ اجتماعی رسیده است؛ یعنی تأثیر روابط محکم جامعه با هم در رفع مشکلات را درک کرده است. تازه، می شود با آنها درباره یک آیه کلیدی و راهبردی در روابط اجتماعی صحبت کرد؛ اما پیش از آنکه این آیه را به شما هدیه کنم، اجازه دهید مسئله ای را مطرح کنم. تا حالا شده با خودتان فکر کنید که وقتی کسی به شما بدی می کند، بهترین واکنش چیست؟ آیا باید با همان شدت پاسخ دهید یا اینکه رفتار بهتری را انتخاب کنید؟ این سؤال شاید ساده به نظر برسد، ولی جوابش در زندگی جمعی بسیار مهم است.

چرا بدی را با بدی جواب ندهیم؟

تصور کنید در خانواده، محل کار یا جامعه بزرگتری، کسی با شما بد رفتاری کرده و شما را رنجانده یا حتی به شما توهین کرده است. اگر شما هم همان رفتار را تکرار کنید، چه پیش می آید؟ شاید دعوی بزرگی رخ دهد، فاصله ها بیشتر شود و کینه ها عمیق تر. اما اگر خوب فکر کنیم، می بینیم که قرآن در آیه ای از سوره فصلت پیشنهادی جالب و سازنده داده است:

﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾؛ «هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن. ناگاه [خواهی دید] همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است»؛ یعنی جواب بدی را با خوبی بده؛ آن هم به بهترین روش.

گاهی مظلوم هم در روابط اجتماعی از خدا دور می شود

در هر جامعه ای، افرادی هستند که رفتارهای نادرستی دارند. ممکن است

به دلیل تربیت، شرایط روحی یا حتی ناآگاهی‌شان باشد. اگر بخواهیم همان رفتار بد را تکرار کنیم، به جای اینکه مشکل رفع شود، بدتر می‌شود. اما باید به این مهارت کلیدی یا بلوغ اجتماعی برسیم که در روابط اجتماعی بدی را با خوبی جواب دهیم؛ هرچند حق با ما باشد. فرمودند: «وقتی دو نفر با هم قهر می‌کنند و از هم جدا می‌شوند، یکی از آنها مستحق لعنت خدا و رسول می‌شود. گاهی نیز هر دو نفر به این سرنوشت دچار می‌شوند.» یکی از یاران نزدیک امام به نام معتب پرسید: فدایت شوم، آن‌که ظالم است سزاوار لعنت است؛ اما مظلوم چرا؟ او چه گناهی کرده است؟ امام پاسخ دادند: «چون مظلوم برای آشتی پیش قدم نمی‌شود. به سراغ برادرش نمی‌رود تا او را به صلح دعوت کند و از سخنان او چشم‌پوشی نمی‌کند.» سپس افزودند: «از پدرم شنیدم که می‌فرمودند هرگاه دو نفر با یکدیگر اختلاف پیدا کنند و یکی بر دیگری غلبه کند، وظیفه مظلوم است که نزد آن‌که به او ظلم کرده است برود و بگوید: برادر، من اشتباه کردم. این کار باعث می‌شود جدایی و دشمنی میان آنها از بین برود.»

چرا این‌گونه است؟ چون خداوند عادل و حکیم است و حق مظلوم را از ظالم خواهد گرفت. اما فراموش نکنیم گاهی بخشیدن و پیش قدم شدن برای آشتی ارزش و بزرگی بیشتری از حق طلبی دارد. رحمت الهی برای کسی است که دل بزرگ‌تری داشته باشد و بتواند اول دست دوستی دراز کند.

راز خوشبختی در خانواده

چقدر ما به این مهارت اجتماعی که قرآن یاد داده است در محیط خانواده نیاز داریم. اصلاً راز خوشبختی همین مهارت اجتماعی قرآنی است. فرض کنید در خانواده، زن و مرد در موقعیتی قرار بگیرند که یکی از آنها رفتاری نادرست انجام دهد. مثلاً در بحث به دیگری تندی کند. اگر طرف مقابل نیز همان تندی را تکرار کند، نتیجه‌اش چیزی جز تشدید ناراحتی و دور شدن

دل‌ها نخواهد بود؛ اما اگر یکی از آنها با آرامش و مهربانی پاسخ دهد، نه تنها کینه‌ها کاهش می‌یابد، بلکه محبت جایگزین می‌شود. به قول قرآن، بهترین رفتار را انجام می‌دهد. مثلاً مرد شاخه‌ای گل بخرد و به همسرش هدیه دهد یا زن با لبخند و مهربانی دل همسرش را آرام کند. این رفتار نه تنها زخم‌ها را التیام می‌دهد، بلکه رابطه را قوی‌تر می‌کند و عشق را به خانه برمی‌گرداند. این رفتار می‌تواند به الگویی مؤثر برای تربیت فرزندان نیز تبدیل شود؛ چراکه کودکان وقتی بینند پدر و مادرشان با احترام با یکدیگر برخورد می‌کنند، خودشان هم در زندگی جمعی همین روش را یاد می‌گیرند.

چرا خوبی جواب می‌دهد؟

وقتی کسی بدی می‌کند، در واقع دیواری از کینه و دشمنی بین خودش و دیگران می‌سازد. حال اگر شما هم بخواهید با بدی به او پاسخ دهید، آن دیوار محکم‌تر می‌شود؛ اما وقتی با خوبی و محبت پاسخ می‌دهید، آن دیوار کم‌کم فرومی‌ریزد. طرف مقابل، یا شرمند می‌شود یا حداقل به این می‌اندیشد که شاید رفتارش اشتباه بوده است.

اما همیشه این‌طور نیست

البته باید پذیرفت که همیشه اقلیتی هستند که تا مجازات نشوند، دست از کارهای بدشان برنمی‌دارند. این افراد ممکن است از سرلج بازی یا پلیدی درونی فقط به دنبال آسیب رساندن باشند. در این موارد، طبیعی است که قانون باید سختگیر باشد. اما نباید فراموش کنیم که این گروه همیشه در اقلیت هستند و قانون کلی را نباید بر اساس رفتار اقلیت تدوین کرد.

در زندگی جمعی چه؟

جامعه‌ای که افرادش به جای دشمنی، دوستی را انتخاب کنند، به راحتی از مشکلات عبور می‌کند. اگر هریک از ما یاد بگیریم که بدی را با خوبی پاسخ

دهیم، مثل زنجیره‌ای از محبت خواهیم شد که هیچ دشمنی نمی‌تواند آن را پاره کند. چنین جامعه‌ای نه تنها پایدارتر است، بلکه جای بهتری برای زندگی همه ما خواهد بود.

جواب دادن بدی با خوبی فقط توصیه اخلاقی نیست، بلکه راهکاری هوشمندانه است که می‌تواند روابط ما را بهتر کند؛ همان‌طور که قرآن می‌فرماید: «اگر این کار را انجام دهید، دشمن قدیمی‌تان می‌تواند به بهترین دوستان تبدیل شود.» پس، این اصل را در زندگی‌مان به کار ببریم و جامعه‌ای مهربان‌تر و پایدارتر بسازیم.

خاطره شهید

پویانمایی

پادکست صوتی

تبیین آیه